

MO9 - Základní ekonomické souvislosti

Ekonomie

- z řeckého **oikonomia** -> oikos = dům + nomos = řídit, zákon
- slovo „ekonomie“ – řecký filozof a historik **Xenophon – dílo „Oikonomics“**
- = společenská věda, která zkoumá hospodářské stránky života společnosti
- = věda o tom, jak využívat omezené zdroje k tvorbě statků a jak jsou tyto statky ve společnosti rozdělovány všem spotřebitelům, tak, aby došlo k co nejlepšímu uspokojení potřeb

členění ekonomie:

- **normativní ekonomie** = určuje pravidla, jak by hospodaření mělo vypadat
- **pozitivní ekonomie** = studuje, jak to ve skutečnosti vypadá
- **makroekonomie**
 - o zkoumá národní hospodářství jako celek jako celek
 - o využívá ukazatele jako např. míra inflace, míra nezaměstnanosti, tempo růstu HDP, saldo obchodní bilance + vztahy mezi mezinárodními ekonomikami
- **mikroekonomie**
 - o zkoumá jednotlivé ekonomické subjekty
 - o chování domácností, podniků a státu, jejich vzájemné vztahy, motivy chování a roli v ekonomice

základní ekonomické subjekty

- **1. domácnosti** – jednotlivci nebo rodiny, mají určité potřeby, které se snaží uspokojovat
- **2. podniky** – vyrábí nebo prodávají výrobky či poskytují služby za účelem zisku
- **3. stát** – 2 funkce:
 - o a) stanovuje pravidla hospodářského života a kontroluje jejich dodržování
 - o b) uspokojuje své potřeby

Ekonomika – ekonomie v praxi

hospodářství

- soubor ekonomických subjektů, jejich vztahů a činností
- hnána neustálou snahou jednotlivců i společnosti uspokojovat potřeby
- oblast společenské praxe, zahrnující především výrobu statků a služeb, ale také jejich rozdělování, směnu a spotřebu
- ekonomika využívá teoretických poznatků ekonomie

Sektory ekonomiky

- **sektor primární** (tzv. prvovýroba) – zahrnuje získání surovin a produktů z přírody a obdělávání půdy, např. těžební průmysl, lesnictví, zemědělství, rybářství
- **sektor sekundární** (tzv. druhovýroba) – zahrnuje zpracování produktů z prvovýroby a výrobu hmotných statků, např. průmysl kožedělný, potravinářský, chemický, stavební
- **sektor terciální** – zahrnuje oblast služeb pro obyvatele, např. doprava a spoje, zdravotnictví, pojišťovnictví, obchod, školství, CR, kultura, komunální služby ...
- **sektor kvartální** – zahrnuje oblast vzdělání, výchovy, vědy a výzkumu

Základní otázky ekonomiky

- každá ekonomika disponuje pouze omezeným množstvím výrobních faktorů
- při jejich využívání pro uspokojení rostoucích potřeb nutno odpovědět na 3 otázky
- **1. Co a kolik vyrábět?**
 - o jaké produkty a kolik? - určuje volba zákazníka – snaha vyrábět zboží s velkou poptávkou a na kterém se dá vydělat
- **2. Jak vyrábět?**
 - o volba technologie – kdo bude vyrábět, jakým způsobem, z jakých zdrojů
 - o snaha o co nejefektivnější způsob výroby
- **3. Pro koho vyrábět?**
 - o jak vyrobené produkty rozdělit ve společnosti, tzn. určení spotřebitelů
 - o určeno nabídkou a poptávkou na trhu výrobních faktorů

Ekonomické systémy

1. zvykový ekonomický systém

- historicky nejstarší – založený na zvycích a tradicích (kmenových vztazích a dělbě práce v malé uzavřené skupině)
- dnes jen u primitivních kultur – o zásadních otázkách rozhoduje náčelník

2. příkazový / centrální systém

- založený na moci úzké skupiny lidí (pol. strana)
- o všem rozhoduje stát (bez ohledu na poptávku atd.) = **centrálně plánovaná ekonomika**, centrální plán
- charakteristický je **státní (podnikový) monopol** – společenské vlastnictví výrobních prostředků – zestátnění majetku, podniků
- aplikován ve 20. stol. – východní blok – socialismus

3. tržní systém

- charakteristická je zcela (liberální) neregulovaná ekonomika, na kterou má **vliv pouze trh**, bez jakýchkoliv zásahů ze strany státu
- rozhoduje nabídka, poptávka, konkurence, cena – **soukromé podnikání**
- 19. st. vyspělé země

4. smíšený systém

- tržní + významná role státu
- **stát je** tržní subjekt, koordinátor ekonomického vývoje, vytváří legislativu, přerozděluje prostředky, eliminuje tak negativní účinky tržního mechanismu
- moderní vyspělé státy

Potřeby

- = subjektivní pocit nedostatku, který nás nutí tento nedostatek odstranit
- hierarchie potřeb – Maslow
 - o **nižší** – fyziologické potřeby, bezpečí a jistota
 - o **vyšší** – sounáležitost, láska, uznání, sebeúcta, seberealizace

dělení:

- **biologické × kulturní**

- **hmotné × nehmotné**
- **zbytné × nezbytné**
- **individuální × společenské**
- **současné × budoucí**
- potřeby uspokojujeme pomocí statků (užitečných předmětů) a služeb

obětovaná příležitost = nedostatek výrobků i statků + omezené zdroje k jejich pořízení = nutnost výběru, volba – rozhodnutím pro jednu možnost ztrácíme příležitost vybrat si jinou

- **Náklady obětované příležitosti**
 - ztráta je nejen cena věci, kterou zvolím, ale i cena zamítnuté varianty
 - každý ekonomický subjekt musí volit, každé rozhodnutí v sobě zahrnuje zamítnutí jiných možností
 - příležitosti obětované ke splnění našich přání (např. buď studium nebo práce)

Statky

- = výrobky a služby, které lidé spotřebovávají (cokoli, co je užitečné a vzácné)

hmotné – prostorově vymezené, uchopitelné

- výrobní statky (k další výrobě) x spotřební statky (uspokojování potřeb)
- určen k prodeji

nehmotné – duševní výtvořky člověka – znalosti, film, vynález, přátelství, hudba

podle vzácnosti se dělí na:

- **volné** – volně dostupné v přírodě (vzduch, voda v řece, lesní plody) - zadarmo
- **vázané** – statků je omezené množství, spotřebitelé jsou ochotni za ně platit
 - musí se vyrobit, a tedy i zaplatit, většina statků je výsledkem výroby

základní vlastnosti statku

- **užitečnost** – schopnost statku uspokojovat potřeby
- **vzácnost** – člověk má k dispozici omezené zdroje (přírodní i lidské), statek je dostupný pouze při určité námaze

movité x nemovité

Služby

- zvláštní druh statku, který nemá materializovanou podobu
- jsou **neskladovatelné** (nelze vyrábět do zásob), **nehmotné**, **nezkazitelné**
- **věcné** – práce spojené s obnovením funkce výrobků (opravy, čistírny)
- **osobní** – obohacují duševní stránku člověka – zlepšují život (knihovny, divadlo, zdravotní péče, kadeřník)
- **obchodní** – maloobchody, velkoobchody, banky

Výroba

- přeměna statků (vstupů) na jiné (výstupy)
- výrobní zdroje (vstupy) = **výrobní faktory** – potřebujeme je k výrobě/produkcí, vzácné statky -> lidská práce, kapitálové statky, přírodní zdroje
- **primární faktory** – nejsou výsledkem předchozí výroby, **přírodní zdroje**, **lidská práce**

- **sekundární (odvozené) faktory** – výsledek předchozí výroby, **kapitál** (soubor statků, které slouží k další výrobě, dá se ocenit financemi a vložit do podnikání, peníze)
 - o **kapitál – peněžní, komoditní** (zbožový), **produktivní** (stroje, budovy)
- **výrobní proces** – cyklus mezi faktory

Spotřeba

- konečné užití statků
- podle subjektu, který spotřebovává, rozlišujeme spotřebu:

soukromou – spotřeba jednotlivců, domácností a firem

veřejnou – spotřeba související s činností státu (policie, armáda, školství apod.)

Vybrané ekonomické teorie

- ekonomické myšlení bylo součástí náboženských systémů i filozofií
- velká úloha na rozvoji – starořeckého myšlení – Aristotelés, Platón, Xenofón – Oikos Nomos
- ekonomie jako samostatná věda – **s nástupem kapitalismu** (v 16. st.) – A. Smith
 - o rozvíjí se obchod, dělba práce, podnikatelské aktivity, vytvoření pracující třídy

Merkantilismus

- slovo latinského původu – Mercurius římský bůh obchodu, Mercator obchodník
- hospodářská politika západoevropských zemí (Anglie, Francie) od 16. st. do 1. pol. 18. st. (od počátku kapitalismu až téměř do průmyslové revoluce)
- **zdrojem bohatství a zisku je obchod – hlavně zahraniční**
- **příliv zlata do země** měřítkem jejího bohatství
- bránění odvozu peněz ze země clem (vývozní clo) -> zahraniční kupci museli vydělané peníze utratit v dané zemi
- nezaměřovali se ani trochu na zemědělství, bylo pro ně druhořadé
- **Francie** – velice finančně nákladná expanzivní politika, neustálá potřeba peněz
 - o **J. B. Colbert** – ministr financí krále Ludvíka XIV.
 - o prosazoval hospodářskou politiku, která se vyznačovala množstvím státních zásahů do ekonomiky, zejména v oblasti zahraničního obchodu
- dostává se do rozporu s individuálními podnikateli
- k zániku merkantilismu přispěl nový myšlenkový směr = hospodářský liberalismus

Fyziokraté

- fyziokracie = vláda přírody
- skupina filosofů předcházející klasické škole
- vznik v pol. 18. st., FRA, první skutečně propracovaná ekonomická teorie
- kritika merkantilismu a Colberta – způsobení úpadku zemědělství
- **bohatství v zemědělství, produktivní**
- koncepce přirozeného řádu přírody a společnosti, přirozené neměnné zákony nezávislé na lidské vůli → zastánci hospodářského liberalismu a volného obchodu (nechat vše plynout bez zásahu)

- přenos pozornosti ze sféry obchodu do sféry výroby, i když jen zemědělské
- jediný **produktivní sektor je zemědělství**, vytváří čistý produkt (hodnota výstupu je vyšší než náklady)
- obchod a průmysl – sektor sterilní (hodnota výstupu je stejná jako náklady)
- nečinný sektor – vlastníci půdy
- **Francois Quesnay**, 1694-1774 – hlavní představitel, lékař Ludvíka XV.,
 - o hlavní dílo Ekonomická tabulka (1758) – první skutečný makroekonomický model fungování ekonomiky, opakuje se kruhový tok zboží a peněz

Hospodářský liberalismus = klasická politická ekonomie

- 18.–19. st. v Anglii a Francii
- znamená faktický vznik ekonomie jako samostatné vědní disciplíny
- **zdrojem bohatství a zisku je výroba**
- představa, že ekonomika má své vlastní „přirozené“ zákony, které mají povahu přírodních zákonů a jsou nezávislé na lidské vůli
- idea – stát se zdrží jakéhokoli zasahování do chodu ekonomiky → „**free trade**“ (volný obchod)
- převažuje makroekonomický přístup
- prosazuje svobodnou konkurenci, podporuje exportní politiku
- koncepce „**neviditelné ruky trhu**“ **A. Smithe** – kniha „Bohatství národů“ 1776
 - o představa, že tržní ekonomika ponechána sama sobě řeší optimálním způsobem otázku, co vyrábět, jak vyrábět i pro koho vyrábět

Malthusiánství

- demografický, ekonomický a sociologický směr
- základ v Malthusově populační teorii - **Thomas Robert Malthus**, 1766-1834, anglický pastor a ekonom, kontroverzní (uznání Darwina, odmítnutí Leninem a Eneglseem)
- základem života **člověka biologická potřeba jíst a rozmnožovat se**
- tyto potřeby jsou silnější než schopnost lidí opatřovat si potravu
- z toho vyplývá zaostávání výroby potravin za populačním přírůstkem, společnost se nezdokonalí (populační přírůstek např. v důsledku průmyslové revoluce)
- pokud se zlepšují možnosti využívání zdrojů prostředí a jiné faktory přitom populaci nelimitují, populační hustota i populace bude stoupat
- exponenciální nárůst obyvatelstva bude v každé populaci neúnosný, takže druh samotný bude strádat

Utopický socialismus a marxismus

- průmyslová revoluce přinesla růst produktivity práce a materiálního bohatství pro pracující třídu, ale i negativní důsledky
- koncentrace prům. dělnictva ve městech, pokles mezd v důsledku nezaměstnanosti
- utopický socialismus a marxismus 1. pol. 19. st. kriticky upozorňuje na problémy

utopický socialismus:

- usilují o společnost bez vykořisťovatelů– **ideál rovnosti a mezilidské solidarity**
- snem je vytvořit spravedlivější společnost, péče o nezaměstnané, ...

- utopičtí socialisté **Robert Owen** (1771–1858), **Charles Fourier** (1772–1837)

marxismus

- 40. léta 19. st.
- **Karel Marx** (1818–1883), Friedrich Engels (1820–1895)
- revoluce – nezbytnost záměny kapitalismu (soukr. vlastnictví) za komunismus (společné vlastnictví) a nastolení beztrždní společnosti
- **teorie nadhodnoty (přebytku)** – nadhodnotu vytváří dělnická třída ve výrobě a přivlastňuje si ji kapitalista v podobě zisku
- ➔ teorii chce Marx dokázat, že dělnická třída je vykořisťována
- známá věta: „Proletáři všech zemí, spojte se!“
- dnes Kuba, S Korea

Neoliberalismus

- poč. 20. st.
- ekonomický liberalismus s taktikou „nechat být“
- základem snižování účasti státu na chodu ekonomiky prostřednictvím privatizace, **deregulace ekonomiky**, strohostí státního aparátu a sociálního státu, volným trhem, snižováním daní a státních výdajů s cílem **posílit roli soukromého sektoru** jak v ekonomice, tak celkově ve společnosti
- týká se **primárně tržní ekonomiky**, tržní mechanismus, zastánci myšlenky „neviditelné ruky trhu“
- **Friedrich August von Hayek**, 1899-1992 (NC za ekonomii)

Keynesovská makroekonomie

- ve 30. letech 20. st. britský ekonom John **Maynard Keynes** (1883–1946) shledal kapitalist. ekonomiku vnitřně nestabilní a vyložil příčiny této nestability nedostatečnou agregátní poptávkou
- doporučil státní zásahy do tržní ekonomiky skrz rozpočtovou, peněžní a úvěrovou politiku
- **trh nefunguje sám, stát musí přiměřeně zasahovat**
- cíl: magický čtverec – ek. růst, stabilita měny, plná zaměstnanost (3-5 % nezaměstnanost), vyrovnaná platební bilance
- všech 4 cílů se nedá nikdy dosáhnout najednou

Monetarismus

- obrozená neoklasická makroek. teorie
- 70. léta 20. st. amer. **ekonom Milton Friedman** (1912–2006)
- návrat k hospodářskému liberalismu
- boj s inflací
- postavení státu v ekonomice – co nejmenší zásah státu, důraz na automatické tržní mechanismy (nabídka, poptávka, cena), které jsou samy schopny udržovat ekonomiku v optimálním stavu
- důraz na úlohu peněz a účinnost peněžní politiky v tržní ekonomice